

A testnevelés tartalmi korszerűsítésének ideája*

The idea of modernizing of physical education

Hamar Pál¹, Karsai István²

1 Testnevelési Egyetem, Tanárképző Intézet, Budapest

2 Pécsi Tudományegyetem ÁOK, Testnevelés- és Mozgásközpont, Pécs

Absztrakt: Az iskolai testnevelés rendszerváltást követő legnagyobb hatású tantervelméleti változása a mindennapos testnevelés bevezetése. Ez a teljes magyar társadalomra kiható jelentős eredmény (is) szükségessé teszi, hogy feltárjuk a tantárgy korszerűsítésének lehetséges távlatait. A testnevelés tartalmi korszerűsítése ideájának bemutatásakor először tananyag kiválasztási és elrendezési, s az ehhez szorosan kapcsolódó kereszt-tantervi kérdésekkel foglalkozunk. Ezt követően kitérünk a külföldi, elsősorban az európai tantervi elméletre és gyakorlatra. Nem maradhat ki az ellenőrzés-értékelés-osztályozás 21. századi értelmezése, illetve a Nemzeti alaptanterv 2012. évi változatának tovább (újra) gondolása sem. Mindezek tárgyalásakor pedagógiai, tanterv- és testnevelés-elméleti, valamint sportszakmai problémákat taglalunk.

Kulcsszavak: iskolai testnevelés, tantervelmélet, tartalmi korszerűsítés

Abstract: The greatest change in the curriculum theory of school PE after the regime change in Hungary is the introduction of everyday PE lessons in schools. This important initiative, affecting the whole of Hungarian society, makes it necessary to explore the potential prospects for modernising the subject. While presenting the idea of the contextual modernisation of PE, one has to deal with the selection and arranging of the teaching material and with its closely related questions and problems. Foreign, mainly European, curriculum theory and practice have to be discussed. But the 21st century evaluation of controlling-evaluating-grading and the rethinking (developing) of the 2012 National Core Curriculum have to be investigated as well, while taking into consideration the pedagogical, curriculum and theoretical questions of PE as well as its sport-related problems.

Keywords: school PE, curriculum theory, contextual renewal

* Hamar Pál (2016): *A testnevelés tantervelmélete c. monográfia felhasználásával készült tanulmány*

Bevezetés

Az iskolai testnevelés rendszerváltást követő legnagyobb hatású tantervelméleti változása a mindennapos testnevelés bevezetése. Ez a teljes magyar társadalomra kiható jelentős eredmény (is) szükségessé teszi, hogy feltárjuk a tantárgy korszerűsítésének lehetséges távlatait. A testnevelés tartalmi korszerűsítésének kiindulópontjaként kezelhetjük azt a tényt, hogy az oktatás tartalma ma már nemcsak a tananyagot jelenti, hanem magában foglalja a különböző preferált értékeket, az oktatáspolitikai és oktatásszervezési kérdéseket, a magatartásformálást és az attitűdfejlesztést is. Az oktatási tartalom

tehát tágabb értelmezést nyert, kiemelve a fejlődést figyelembe vevő, előkészítő, sokoldalú, kiegyensúlyozott műveltséget. Ez a kibővült szerepkör hárul a testnevelésre, és az azt tanító testnevelő tanárookra. Így a mozgásműveltség és a motoros képességek fejlesztése mellett a tantárgyra és a tanárra egyaránt feladatot ró a testi és lelki egészség egyensúlyának megteremtése, az egészséges életmódra nevelés, a káros szenvedélyek elleni harc, a helyes higiénés és szexuális szokások kialakítása, valamint a rekreáció és a rehabilitáció területe is (Hamar, 1998).

A testnevelés tartalmi korszerűsítése ideájának bemutatásakor először tananyag kiválasztási és elrendezési, s az ehhez szorosan kapcsolódó

keresztintanterni kérdésekkel foglalkozunk. Ezt követően kitérünk a külföldi, elsősorban az európai tantervi elméletre és gyakorlatra. Nem maradhat ki az ellenőrzés-értékelés-osztályozás 21. századi értelmezése, illetve a Nemzeti alaptanterv 2012. évi változatának tovább(újra)gondolása sem. Mindezek tárgyalásakor pedagógiai, tanterv- és testnevelés-elméleti, valamint sportszakmai problémákat taglalunk.

Tananyag kiválasztási és elrendezési kérdések

A rendszerváltozást követően különösen feszítő ellentmondások kerültek felszínre az egymást követő tantervi reformok okán. Régen elmúltak azok az idők, amikor egy-egy tanterv hosszú évekig érvényben volt, ezzel biztosítva az oktatás céljainak, tartalmának, rendszerének stabilitását. Magyarországon az 1990-es rendszerváltoztatás szinte „kierőszakolta” a tantervek cseréjét. Ez nem példanélküli a magyar tantervtörténetben, gondoljunk csak az 1946. vagy az 1950. esztendőre. Az már persze elgondolkoztató, hogy feltétlenül szükség volt-e ilyen ütemű és mértékű tantervi változásokra. Talán nem vállalnunk túlságosan nagy kockázatot, ha kijelentjük, hogy a tantervfejlesztési munkálatok, ekképpen a változtatások szükségesek ugyan, de nem mindegy, milyen időközönként. Fontos, hogy a tanterveket az állandóság jellemezze. A politikában négyévente esetlegesen bekövetkező változásokat nem feltétlenül kell követniük tantervi változtatásoknak is.

- A testnevelés tartalmi, tananyag összeállításai problémáira fókuszálva, a „A testnevelés és sport műveltségterület (tantárgy) kapcsolódási pontot találhat például az Ember és társadalom műveltségterületen belül a Történelemmel – lásd az ókori olimpiai játékok eszmeiségét.
- Az Ember és természet műveltségterület, Környezetismeret tantárgyának, Anyag, energia, információ című közműveltségi tartalmai között megtalálható az úszás és a lebegés címszó is.
- A Biológia tantárgy tárgyalja az egészség fogalmát és a táplálkozási szokásokat is, amely ismeretek megkerülhetetlenek a sporttevékenység során.
- A testnevelés és sport is adhat mintát más tantárgyak oktatásához. Vegyük például élettanból az emberi szervezet terhelhetőségének problematikáját, vagy fizikából a dinamika alaptörvényeinek alkalmazását az atlétika dobószámainál. Az Életvitel és gyakorlat műveltségterület

tartalmaz olyan címszavakat (rend, szabály, időbeosztás) is, amelyek direktn módon összekapcsolhatók a verseny- és szabadidő sporttal vagy az iskolai testneveléssel. Ennél a műveltségterületnél is jelentkezik az egészség(tudatosság), mint fejlesztési feladat. A különböző területek, tantárgyak azonban nem teljesen egyféleképpen tárgyalják ezt a témát (sem). Éppen ezért mondjuk, hogy mindenképpen pontosítani kellene, a testnevelő tanárok számára jobban befogadhatóbbá tenni a NAT fejlesztési feladatait és a közműveltségi tartalmak részletes követelményeit. Ennek a munkának a legfontosabb irányelve a tanulók életkori sajátosságainak még fokozottabb figyelembevétele.

A testnevelés tantervi elmélete és gyakorlata külföldön

A tantervi munkálatokhoz jó adalékul szolgálhatnak a külföldi tantervek. A minták azonban egy az egyben nem vehetők át, már csak azért sem, mert a pedagógiai, tantervelméleti mellett figyelembe veendő a politikai, társadalmi és gazdasági tényezők is. A tanterv milyensége mára olyan politikai, társadalmi és gazdasági kérdéssé vált, amelybe nemcsak a pedagógusoknak és a tantervkészítő szakembereknek van beleszólásuk, már nemcsak tőlük függ, hogy a közelebbi és a távolabbi jövőben milyen tantervfejlesztési irány kerül kijelölésre.

Egy ország központi testnevelési tantervének elkészítésekor fontos szempont a testkulturális hagyomány. Ezért áll például a skandináv országok központi tanterveinek középpontjában a sífutás vagy a brit dokumentumban a krikett, a franciában pedig a pétanque. Az éghajlati, időjárási tényezők figyelembevétele is evidencia, mert ha csak a sífutást vesszük, rögtön egyértelmű válik a testnevelésbe történő beemelésének ilyen irányú függősége.

Az EU-ban erőteljes kísérleteket tettek, s mind a mai napig tesznek, egy egységes tartalmú testnevelés kialakítására. Európai szinten egy vagy több közös mozgásformának a megtalálása azonban nem egyszerű feladat. Véleményünk szerint egy ilyen határokon átvelő testnevelési tananyag lehet a tánc. Miközben a modern táncformák közös „nyelv-ként” funkcionálhatnának, addig az egyes országok, néptáncaikon keresztül nemzeti szokásaikat is közvetíthetnék. A táncok – amellet, hogy kultúra-közvetítők –, megfelelő terhelést is nyújthatnak a tanulóknak. Egy nemzetközi projekt viszont elengedhetelenné teszi, hogy mindenki, aki – központi

és/vagy helyi szinten – tantervekkel foglalkozik, legalább nagy vonalakban ismerje más országok tantervkészítési tendenciáit.

Az ellenőrzés-értékelés-osztályozás 21. századi értelmezése

Több mint egy évtizeddel ezelőtt látott napvilágot, az az oktatásirányítási szándék, hogy a testnevelésben szűnjön meg az osztályozás és teljes egészében váltsa fel a szöveges értékelés (Falus, 2005). Az oktatás tartalmi kiszélesítése, a hagyományos értelemben vett tantárgyi struktúra átértékelődése, a műveltségterületekben (részterületekben) gondolkodás az ellenőrzés, értékelés területén is valamiféle változtatási „kényszert” sugalltak, illetve sugallnak még ma is. Meglátásunk szerint a jelenlegi öt kategóriába sorolást fel lehetne váltani az egytől tízig történő osztályozással. Ez tágabb teret nyújthatna az ellenőrzés, értékelés számára, de nem a hagyományos osztályozás eltörlését, pontszámosítását jelentené, hanem a kategóriák számának növelését.

A hagyományos osztályozás megváltoztatására már csak azért sem teszünk javaslatot, mert a testnevelő tanárok nagyobb hányada foglal állást a hagyományos osztályozás mellett, mint ellene. Ugyanakkor a „személytelen” osztályzatok mellett – és nem helyett – a szöveges (írásbeli) értékelést ki lehetne terjeszteni a magasabb évfolyamokra, felsőbb iskolákra is. Erre, mármint a szöveges értékelés szélesebb körű elterjesztésére, a pedagógusok is hajlanak, de – talán joggal – attól tartanak, hogy ez által további feladattal bővülne, amúgy sem kevés adminisztrációs munkájuk (Hamar, 1999).

Nem értünk egyet a testnevelés tantárgy osztályozásának eltörlésével. Ez nemcsak érzelmi kérdés, hanem racionalitás is. Ha eljátszunk a gondolattal, hogy a testnevelés osztályozását megszüntetjük, akkor kérdés: miért pont ennek a tantárgynak az osztályozását? Hány olyan – klasszikus szóhasználatnál élve – készségi tárgy létezik még, amely ugyanerre a sorsra juthatna. Miért pont a testnevelés? Ahol a legegységelműbben mérhetők a tanulói teljesítmények, ahol az érzelmi-akarat tényezők direkt, osztályozható módon nyilvánulnak meg. Egyébiránt, az ilyen ötletet esetlegesen még mindig dédelgető oktatáspolitikával és oktatásirányítással foglalkozó szakemberek figyelmébe ajánljuk, hogy a mindennapos testnevelés bevezetésével a tantárgy perifériára szorításának korszaka lezárult.

Testkulturális kulcskompetencia

A testnevelés tartalmi (tananyag-kiválasztási és elrendezési, ellenőrzési és értékelési stb.) kérdéseire is választ adhat egy, a testkulturális értékeket minden tekintetben magában foglaló kulcskompetencia tantervi bevezetése. Terminus technikus gyanánt ajánljuk a testkulturális szakkifejezést. E kulcskompetencia szükséges ismeretei, képességei és attitűdjei – egy korábbi tanulmány (Hamar, 2008) nyomán – az alábbiakban összegezhetők:

- A testkulturális kulcskompetencia alapja, hogy az egészség, mint érték tudatosuljon a társadalmi és gazdasági élet minden területén. Lényeges szempont, hogy az egészség védelme csakis kizárólag egyéni felelősségvállalással érhető el.
- Az egyénnek tisztában kell lennie azzal, hogy az egészségmegőrzés, az egészséges életre nevelés nem elsősorban felkészítés a betegségek megelőzésére, hanem lehetőséget teremt az egészséges állapot örömteli megélésére és a harmonikus élet értékékként történő kezelésére.
- A testkulturális kulcskompetencia birtokában az egyén legyen képes az egészséget erősítő értékek felismerésére és az egészséget segítő magatartás elsajátítására. Ezzel párhuzamosan ismerje fel a testi és lelki egészségét veszélyeztető tényezőket, s utasítsa el az egészséget károsító, veszélyes szokásokat, tevékenységeket.
- E kulcskompetencia jelentős testkulturális vonatkozása az egészséges életmódra nevelés. A pedagógiai tevékenység megkívánja, egyfelől a környezet által szabott egészségügyi, életvitelszerű és magatartásbeli követelményeknek való megfelelést, másfelől az egészséges életmód értékeinek elfogadását. Ebben az értelemben a testkulturális kulcskompetencia egyben életvezetési kulcskompetencia is.
- Igényként lép fel a testi (motoros), valamint az ezzel összhangban lévő szellemi képességek teljes körű kifejlesztése és folyamatos karbantartása. Külön kiemelendő a mozgásszükséglet szocializálása, mivel a sok mozgás, a motoros képességek fejlesztése a biológiai fejlődés és érés elősegítője is.
- Elengedhetetlen, hogy a fizikailag aktív, cselekvő, tevékeny, testileg is harmonikus életvitel életfogytig tartó szokásrendszerben jelenjen meg.
- Az egyén sajátítsa el a sérülés- és balesetelhárító mozgásformákat, az alapvető önvédelmi fogásokat.

- Elvart magatartásforma a fogyatékkal élőkkel, így a mozgáskorlátozottakkal szembeni tolerancia.

A testkulturális kulcskompetencia szükséges ismeretei, képességei és attitűdjei csak kölcsönhatásaikban értelmezhetők. Nehéz lenne a felsoroltak közül bármelyiket is kiemelni, mivel egy komplex tevékenységgöről van szó (példaként lásd az egészséget károsító, veszélyes szokások elutasítása, illetve a helyes szokásrendszer kialakításának összefüggéseit, vagy a harmonikus életérzés és a sok mozgás kapcsolatát stb.). Az ismeretek átadása, a képességek és attitűdök fejlesztése az óvodai, az alap-, a közép- és a felsőfokú oktatásban, valamint a felnőttképzésben egyaránt történhet. A különböző szintű oktatási formák a – hangsúlyozottan szervezett keretek között és kellő szakmaisággal zajló – céltudatos sporttevékenységekkel karöltve érhetik el a megkívánt, egész életen át tartó fejlesztő hatást. Család, iskola és sportintézmény együtt adhatják a testkulturális kulcskompetencia fejlesztésének nevelési színtereit.

A NAT4 és a közoktatási típusú sportiskolai kerettanterv

A Nemzeti alaptanterv 2012. évi változata (NAT4) – amellyel, hogy pozitív elemeket is tartalmazó dokumentum – testnevelés és sport műveltségterületének újragondolása, tartalmának kijavítása elkerülhetetlen. A NAT4 pozitívuma, hogy beemeli a tantervbe a versenyzést, ezzel hangsúlyozva a teljesítményelvárás fontosságát, illetve nem újszerű elem, de pozitívum, a prevenció kérdéskörének felkarolása. Ugyanakkor a tanterv negatívuma, hogy a tantervből kimaradt a gyógytestnevelés, emellett a mérés, ellenőrzés, értékelés hibás értelmezése, valamint a pontatlan szakkifejezések használata (lásd „nem természetes mozgások” és „készségfejlesztés”) is.

A gyógytestnevelés tantervi degradációja rendkívül megnehezíti a gyógytestnevelő tanárok munkáját. Ezért (is) egyre jelentősebb az az igény, hogy a gyógytestnevelés kerüljön vissza az iskolákba, illetve a gyógytestnevelési feladatokat az a – megfelelő végzettséggel rendelkező – pedagógus lássa el, aki az intézményen belül a mindennapos testneveléssel összefüggő tevékenységeket is végzi.

A NAT4 és a kerettantervek megjelenésével a tantervkészítés és fejlesztés rendszerváltozás óta zajló folyamatának egy újabb fejezete zárult le. A

pedagógusok által remélt állandóság (lásd fentebb) azonban nem köszönt be, ugyanis elindult a Nemzeti alaptanterv újabb revíziója. A NAT4 testnevelés és sport műveltségterületének tükrében azt kell, hogy mondjuk, a NAT5-ben e terület újragondolása, tartalmának kijavítása mindenképpen indokoltnak látszik.

Egy másik, rendszerváltozást követő tantervi dokumentum – a közoktatási típusú sportiskolai kerettanterv – viszont úgy tűnik, maradéktalanul betölti küldetését. Ez annak is betudható, hogy a pszichomotoros tudásanyag mellett elméleti ismereteket is közvetít. A tanterv Testnevelés és sport műveltségterület mozgásos cselekvéseinek és elméleti ismereteinek tanítását, tanulását segítik elő a kerettantervvel szerves egészet alkotó munkatankönyvek (*Közoktatási típusú sportiskolai kerettanterv munkatankönyvei*, 2008-2009). Munkatankönyvek, mert nemcsak ismereteket közvetítenek, hanem olyan módszertani „fogásokat” is kínálnak – lásd dőlt és kis betűs részek a szövegben, érettségi feladatok (kérdések), ajánlott feladatok a felkészüléshez, „Nézz utána!” – amelyek jó adalékul szolgálnak a tanári és tanulói tevékenységhez, így téve eleget a pedagógiai és sportszakmai elvárásoknak. A tankönyvfejezetek, a tanulást segítő, szigorúan a kerettanterv logikája mentén haladva (lásd témakörök, tananyag) készültek, ezzel mozdítva elő az érettségire való felkészülést. A közoktatási típusú sportiskolai kerettantervek és munkatankönyvek együtt jó példázatot adják annak, hogy az iskolai testnevelés a pszichomotoros és az affektív dimenziók mellett a kognitív fejlesztéssel is szoros kapcsolatban áll (Hamar és Huszár, 2009).

Összefoglalás

Hatékony és sikeres testnevelés elképzelhetetlen jól kidolgozott, a teljes pedagógiai hatásrendszert nem magában foglaló tantervi dokumentumok nélkül. A „hivatásszerűen” tantervi munkálatokkal foglalkozókon kívül, ilyen típusú tevékenységre remélhetőleg egyre nagyobb számban szánják rá magukat praktizáló pedagógusok is. Tanácsként fogalmazható meg, hogy ha egy testnevelő tanár tantervelméleti kérdésekkel kíván behatóbban foglalkozni, ne a tantervekkel kapcsolatos normatív, leíró jellegű elméletek kidolgozására, vagy a „metatantervelméleti” (elméletek a tantervelméletekről) elemzések felvázolására, hanem a tantervek alkalmazásából kibontható elméleti következtetések

összefoglalására fókuszáljon. A tantervelmélet útjait járó gyakorló pedagógusoknak tehát a két főirány az intézményes tantervfejlesztés és a teoretikus vizsgálódás lehet.

Irodalom

1. Falus Iván (2005): Miért pont a testnevelés? In: *Értékelés a testnevelés órán, különös tekintettel az osztályozással kapcsolatos aktuális kérdésekre*. ELTE PPK, Budapest. 83-86.
2. Hamar Pál (1998): A testnevelés tartalmi korszerűsítésének nemzetközi trendjei a közoktatásban. *Új Pedagógiai Szemle*, 48(4): 48-56.
3. Hamar Pál (1999): Az ellenőrzés és értékelés korszerű szemlélete a testnevelésben. *Új Pedagógiai Szemle*, 49(6): 43-51.
4. Hamar Pál (2008): Egy kifelejtett kulcskompetencia nyomában. *Új Pedagógiai Szemle*, 58(8-9): 87-95.
5. Hamar Pál és Huszár M. Ágnes (2009): A közoktatási típusú sportiskolai kerettantervek tantervelméleti vonatkozásai. *Iskolakultúra*, 19(10): 39-49.
6. Hamar Pál (2016): *A testnevelés tantervelmélete*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
7. 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Magyar Közlöny, 2012. 66. szám, 10635-10847.
8. *Közoktatási típusú sportiskolai kerettanterv munkatankönyvei*. 2008-2009. Csanádi Árpád Általános Iskola, Középiskola és Pedagógiai Intézet, Budapest. www.csanadiiskola.hu/docs/Sportiskolakmenu/modszertanianyagok (Letöltés: 2009. 07. 26.)